

MILENKO FILIPOVIĆ

ORIJENTALNA KOMPONENTA U NARODNOJ KULTURI
JUŽNIH SLOVENA*

I

Stari Sloveni živeli su u susedstvu s Irancima i sa raznim turskim narodima, pa je već tada a u toku i kao rezultat tih dodira došlo do primanja nekih kulturnih elemenata s tih strana, na šta već upućuju i razni termini takvog porekla, kao npr. *bog*, *balvan* (*kip*), *pašenog*, *klobuk*, *zubun*, itd. Na žalost, još su veoma oskudna naša znanja o tome koji su sve kulturni elementi tada mogli dospeti starim Slovenima, a od njih da ih naslede Južni Sloveni. Ipak, mogu se izneti neki primeri i pretpostavke. Već je L. Niderle utvrdio i istakao da je jedan od staroslovenskih naziva za idole, *balvanъ*, tursko-tatarskog porekla (Niederle L. 1926: 156); verovatno da je pod tim uticajem bilo i uvedeno ili na neki način modifikovano pravljenje idola. Česti toponimi kao *Balvan*, *Bovan*, *Bavanište* i sl. na južnoslovenskom etničkom području rečit su dokaz da su J. Sloveni tu tekovinu doneli i na Balkan i u Podunavlje, a uspomene na njih se održale i posle primanja hrišćanstva, sve do danas.

Ne mogu ništa sigurno reći da li su J. Sloveni već od svojih starih turskih suseda primili samo reči *zubun* i *klobuk* (koje će na Balkanu i ponova pozajmiti kao *džube* i *kalpak*) ili i same predmete koji su tako nazivani (haljetak bez rukava zove se kod savremenih naroda na Himalajima *budzun*). Termin *pašenog*, takođe turskog porekla i primljen u starije doba (na Balkanu će se taj termin ponovo pozajmiti od Turaka: *badžanak*), verovatno je samo istisnuo neki stariji slovenski termin, onako kao što je turska reč *bubreg* istisnula kod većine J. Slovena domaći naziv za taj organ.

Ukoliko je kod starih Slovena i bilo više elemenata u materijalnoj kulturi, preuzetih od njihovih iranskih i turskih suseda, svi ti

* Predavanje održano na savetovanju Etnografskog društva Jugoslavije u Splitu 1965. godine.

se elementi kod Južnih Slovena nisu održali u novoj geografskoj sredini. Međutim, drukčije je bilo s elementima tzv. duhovne kulture čije održavanje ne zavisi toliko od geografske sredine i koji uopšte pokazuju veću postojanost. Navešću samo dva-tri primera za koje se može tvrditi ili uzeti kao vrlo verovatno da su takvoga porekla, tj. koji su primljeni u toku dodira sa susjednim turskim ili uopšte azijskim narodima. U jednom članku objavljenom pre nekoliko godina izneo sam da je kod J. Slovena i u starini bilo toga, pa da ima i danas, da se strane sveta označavaju bojama (Crvena i Bela Hrvatska, beli vetar itd.) i da je ta simbolika boja samo jedan od elemenata istočnjačkog gledanja na svet (Filipović Mil. S. 1961a). S tim u vezi može biti i upotreba bele boje kao znaka žalosti: zapad se označava kao beo, a na zapadu je onaj svet, svet mrtvih. Vrlo je verovatno da su takvog porekla kod J. Slovena, ili bar pod snažnim uticajima s te strane, i stariji oblici šamanizma (i egzorcizma), oni koji su opšti i očigledno veoma arhaični: verovanja da bolesti izazivaju zli demoni ili ljudska bića sa takvom silom, i da se bolesnici mogu izlečiti bakanjem (egzorcizam); osmanski Turci osvežiče docnije kod J. Slovena tu primesu (džim-hodže koje leče umobolne i sl.). Možda je iz tog vremena i sa te strane primljen i običaj prijetne gomile, veoma poznat kod azijskih naroda; ali, bilo ga je i kod starih Grka. (Moglo je biti na Balkanu i kontaminacije). Da pomenem i kult medveda: razna verovanja i radnje u vezi s medvedom mogli bi vrlo lako da budu takvog porekla.

Pored takvog primanja kulturnih elemenata od turskih i staroazijskih naroda, već su stari Sloveni primali kulturne tekovine i iz jedne druge azijske oblasti, iz oblasti asirsko-babilonske. Uticaji s te strane dolazili su samo posredno: verovatno preko Irana, Kavkaza i Crnog mora, a tako isto i posredstvom Balkana.

Ne može biti ni najmanje sumnje da su stari Sloveni iz asirsko-babilonske kulture primili mnoga astronomska znanja, pa astrologiju, tumačenje snova i elemente seksagezimalnog sistema računanja. Tih uticaja bilo je osobito kod starih balkanskih naroda i dosta toga mogli su J. Sloveni da prihvate tek po doseljenju u Podunavlje i na Balkansko poluostrvo, a posredstvom starosjedelaca koje su zatekli kao i posredstvom grčko-rimske kulture.

Međutim, tek doseljenjem Južnih Slovena na Balkansko poluostrvo i u Podunavlje nastaje period prožimanja njihove kulture orijentalnim elementima koji je trajao više od hiljadu godina i koji je definitivno prestao tek prestankom turske vlasti nad balkanskim Slovenima 1912. godine.

II

Unošenju orijentalnih elemenata u kulturu Južnih Slovena, kao i drugih balkanskih naroda, naročito je pogodovao geografski položaj Balkana kao mosta između Evrope i Azije. Taj, pak, položaj

i u takvoj ulozi naročito je došao do izražaja u vreme turske vladavine, jer je Otomanska Carevina bila izrazito anadolsko-balkanska, odnosno azijsko-evropska država, kakva je bila, ali ne u tolikoj meri, pre toga i vizantijska država.

U tom dugotrajnom periodu intenzivnih prožimanja narodne kulture Južnih Slovena orijentalnim elementima smenjivali su se kraći periodi u kojima su preovlađivali uticaji jedne vrste ili iz jednoga izvora. Prema sadržini, izvoru i načinu primanja, tri su glavne grupe orijentalnih elemenata koji su ušli u narodnu kulturu Južnih Slovena po doseljenu u Podunavlje i na Balkan. Te grupe su hrišćanstvo, vizantijski i orijentalni u užem smislu reči elementi (tj. tursko-arapsko-persijski).

Južni Sloveni su došli na Balkansko poluostrvo i u Podunavlje u vreme kad su te oblasti preživljavale tešku krizu i velike društvene i ekonomske promene: raspadanje robovlasničkog poretka, propadanje nekada moćne rimske imperije, rađanje vizantijske imperije, utvrđivanje i širenje hrišćanstva itd.

Za vreme rimske vladavine u zemljama koje će zauzeti Južni Sloveni bilo je znatnog širenja uticaja s Istoka, naročito u religiji i kultu, čiji vrhunac predstavlja hrišćanstvo. Poznato je da su se po Rimskoj imperiji bili proširili i razni drugi kultovi poreklom s Orijenta (iz M. Azije i Egipta), i to posredstvom trgovačkih kolonija i vojnika. Danas je teško utvrditi šta je od toga nadživelo slovensku invaziju i ušlo u kulturu Južnih Slovena. A da je toga zaista bilo, pokazaće ovaj primer. Za vreme rimske vladavine i po našim zemljama se širio mitraizam, taj opasni konkurent hrišćanstvu. Rečit dokaz o tome su otkriveni mitreji u Jajcu, Konjicu i dr. U poznijoj kulturi balkanskih Slovena ima ponešto što će biti, u stvari, mitraizam. Na prvom mestu je to osobito obavljanje seoske slave sa klanjem, kolektivne seoske žrtve u Makedoniji. Istina, ta se žrtva sada zove kurban, imenom arapskog porekla primljenim za vreme Turaka, ali sadržina rituala i suviše podseća na Mitrasovu liturgiju: uveče uoči određenog praznika skupljaju se domaćini, samo muškarci, i kolju goveče ili ovčije brave (već prema veličini sela). Oni će i skuvati to meso (ili presno podeliti) tako da svaka kuća u selu dobije deo i da svako čelajde u selu jede toga mesa (dakle tauroktomija i pričešće, glavni elementi iz Mitrina kulta). Druga značajna osobina mitraizma je kult pećine, i gde je bilo njih, mitreji su građeni u pećinama. Značajno je da je kod nas bilo, npr. u Jajcu i Zavali, da se crkve grade u pećinama, a kult nekih pećina je i sada veoma razvijen, npr. kult pećine Megare na Glasincu, kult jedne pećine ispod sela Vetarskog niže Skoplja, u kojoj se, po narodnom verovanju, rodio Hristos, itd. Vrlo verovatno da se i u tome održava mitrizam.

Južni Sloveni su u zemljama u koje su došli zatekli već ne samo organizovanu hrišćansku crkvu (crkve, episkopije) nego i snažnu hrišćansku tradiciju. Iako su oni rušili rimske gradove i hrišćanske hramove i potpuno razorili prvobitnu organizaciju hrišćanske crkve

u tim oblastima, ipak su im ruševine hramova imponovale i očuvana živa tradicija delovala da se Južni Sloveni približe hrišćanstvu koje će posle izvesnog vremena i primiti zahvaljujući misionarskoj aktivnosti hrišćanskih centara na Istoku i Zapadu.

III

Pod uticajem hrišćanstva, došlo je kod Južnih Slovena uopšte do znatnih promena u narodnom životu i uvedeni su mnogi novi pogledi na svet i ustanove, i to sa trajnim posledicama. Na prvom mestu semitsko verovanje u jednog boga i anđele, pa poštivanje svetaca, koji su zamenili stara slovenska božanstva i demone. Uvedeno je, čak, i poštivanje starozavetnih jevrejskih proroka, kao npr. Ilije, Jeremije i Danila. Pentagram, tzv. Solomonovo slovo, ušlo je i uhvatilo duboka korena u narodnoj religiji, odnosno mađiji: verovatno je i ono takvog porekla (ukoliko nije neposredno nasleđe od starih Grka, od Pitagorejaca). Nova vera sa svojim crkvenim propisima uticala je mnogo na brak i porodicu: monogamni brak, isticanje uloge muža, odnosno oca, potčinjenost žene, patrilinarno računanje srodstva itd. Putem vere, odnosno crkve primljena je pismenost i nastala nova književnost, što je tada značilo uvođenje u red evropskih »kulturnih« naroda. U usmenu narodnu književnost ušli su iz tog izvora mnogi biblijski i uopšte orijentalni motivi. Od ne manje važnosti bilo je uvođenje istočnjačke crkvene arhitekture, slikarstva (pa i vajarstva), muzike i primenjene umetnosti (radovi u zlatu, srebru, vezu i dr.) od čega je mnogo ušlo i u profani život. Uticaj hrišćanske crkve (docnije i islama) odrazio se čak i u ekonomiji u vezi sa potrebama kulta i postovima: pojačano vinogradarstvo, proizvodnja ulja, pčelarstvo, ribarstvo (ribnjaci). Narodna ishrana je, izgleda, pretrpela mnoge promene: nisu tu bile od značaja samo odredbe o postovima nego i razni drugi tabui (npr. propisi o ritualnoj čistoti, ritualnom klanju, puštanje krvi, zabrana da se jedu razne životinje itd.). Širenju hrišćanskih elemenata pogodovala je naročito Vizantija, a tako isto i domaće južnoslovenske dinastije i feudalno društvo. — Ovom prilikom ne ulazim u raščlanjavanje tih elemenata na »istočne« i »zapadne«, kao ni na semitske i mediteranske.

Pratilac hrišćanstva su bila i učenja koja su mu bila protivrečna ili nesaglasna, a koja su se u otadžbini hrišćanstva javila srazmerno rano, pa imala odjeka i na Balkanu, i pre dolaska Slovena, kao npr. Arijeva jeres. Sa etnološkog gledišta značajno je širenje sekti ili jeresi sa dualističkim učenjem, a poreklom iz Prednje Azije (Iran), koje su nalazile pristalica i na Balkanu, čemu su išle na ruku i društvene suprotnosti u feudalnom društvu. Tih sekta ili jeresi je davno nestalo, ali je dualizam ostavio traga u našoj narodnoj kulturi. Naročito u kosmogonijskim legendama po kojima je i đavo imao osobitog udela u stvaranju sveta. I neka druga verovanja o

đavolu i obilata upotreba apokrifne literature kod znatnog dela Južnih Slovena biće takvog porekla.

IV

Kad je reč o orijentalnim elementima u narodnoj kulturi Južnih Slovena, mora se, bar ukratko, pomenuti i uloga i udeo Vizantije. Jer, Vizantija je kako po svom rasprostranjenju, tako i po uređenju, bila orijentalno-balkanska imperija, a tzv. vizantijska kultura predstavljala je u stvari takođe sretan spoj balkanskih, odnosno grčkih i orijentalni elemenata.

Dodiri Južnih Slovena sa Vizantijom bili su neobično raznovrsni, mnogostruki i intenzivni, jer je velik deo Južnih Slovena stolicima bio pod vlašću Vizantije, naročito Bugari, Srbi i Makedonci, koji su bili svi pod Vizantijom, pa su neko vreme i Hrvati bili pod njenom vlašću. A posle propasti Vizantijske države, njenu ulogu u širenju vizantijske kulture delimično je preuzela i vršila grčka pravoslavna crkva. Razumljivo je sasvim da se kod istočnog dela Južnih Slovena (Bugari, Makedonci, istočni Srbi) susreću u većem broju elementi koji su primljeni od Vizantije ili posredstvom Vizantije. Među tim elementima neki su balkanskog, odnosno grčkog porekla, a neki orijentalnog, odnosno prednjoazijskog porekla. Na žalost, ja ovom prilikom ne mogu ulaziti u detaljno raščlanjanje tih elemenata, odnosno u njihovo razvrstavanje po poreklu. Vizantologija, koja se kod nas neguje u velikoj meri, bavi se proučavanjem vizantijskih uticaja u pisanoj književnosti, umetnosti (osobito slikarstvu i muzici), srednjovekovnom državnom i crkvenom uređenju, pa u nauci (medicina). Međutim, sasvim je zanemareno proučavanje uticaja Vizantije na narodni život Južnih Slovena; pogotovo nije bilo istraživanja da se utvrdi šta nam je došlo iz same Vizantije, šta nam je došlo stvarno s Istoka, a posredstvom Vizantije, a šta, pak, iz neposrednog dodira sa Grcima (npr. verovanje u stijuzduhu-zduvača u Makedoniji i Hercegovini, verovanje u orisnice kod Makedonaca i dela Srba, itd). Treba pomenuti da su u novije vreme rasadnici elemenata vizantijske (odnosno grčke) kulture bile i kolonije trgovaca i zanatlije Grka i Cincara.

Navešću samo nekoliko primera elemenata primljenih iz Vizantije ili njenim posredstvom a koji su sigurno ili vrlo verovatno poreklom dalje s istoka.

U raznim krajevima gde žive Južni Sloveni razvijeno je gajenje svilene bube (i dudova), a ponegde i danas i proizvodnja svile (za izradu svilenih tkanina ili ribarskih mreža). God. 555 (u vreme cara Justinijana) neki vizantijski kaluđeri doneli su iz Kine u Carigrad jaja svilene bube i dudovo seme.

Početakom krstaških ratova pojavio se u Evropi lov sa sokolima i lov sa psima. Te vrste lova bile su dobro poznate i kod balkanskih Slovena u srednjem veku. Pošto se sokolari u srpskim pisanim izvo-

rima iz srednjeg veka nazivaju »gerakar«, »gnrakar«, vrlo je verovatno da je taj način lova, održan unekoliko do danas, primljen posredstvom Vizantije.

Teodosije, biograf sv. Save priča da je sv. Sava u više mahova dovodio iz »Grčke« majstore mramornike i zidare. Oni su nesumnjivo preneli na naše tlo razne arhitektonske oblike i tehnike. Koliki i kakav je njihov uticaj bio u toj grani kulture može da posluži kao dokaz što se čak u Lici jedna zgrada zove kiljer (grčki *καλλιέρη*); tako isto i reč i elemenat podrum (*ὀπόδρωμος*).

Nezavisno od problema kakvog je porekla zlatarski zanat kod Južnih Slovena, činjenica da je splitski episkop Lavrentije 1064. uputio svog »slugu« u Antiohiju da izuči zlatarski zanat i kako je on, po povratku, izrađivao savršene stvari na antihijski način (Garašanin M. — Kovačević J. 1950: 82—85), govori sasvim jasno da se je taj zanat na našem tlu razvijao pod uticajem s Istoka.

Sa zanatima iz Vizantije dolazilo je i udruživanje zanatlija, verovatno takođe daljim poreklom s Istoka. I, sve do u 19. vek, dok je bilo esnafa, bilo je i *protomajstora*: u nekim krajevima (donja Hercegovina) i danas ima zidarskih *protā*.

U vlasteoskoj nošnji Južnih Slovena u srednjem veku bilo je dosta toga poreklom iz Vizantije (a verovatno daljim poreklom s Istoka): raskošni haljeci od skupocenih tkanina, bogati ukrasi itd. Nešto od toga ušlo je u narodne nošnje, npr. u ženske nošnje na Kosovu (bogat vez i upotreba metala, imitacija odeće sa fresaka i ukrasa ritualne svešteničke odeće). Vizantija je bila posrednik u prenošenju jednog osobitog ornamentalnog motiva s Istoka. To je dvo-glavi orao, koji je u Vizantiji bio postao simbolom carskoga dostojanstva, pa ga preuzeli odatle i Nemanjići, a iz feudalnog društva ušao je kao motiv i u narodni nakit u Makedoniji. (Grb u obnovljenoj Srbiji).

Naročito je bio snažan uticaj Vizantije na društveni život i uređenje Južnih Slovena i taj uticaj se oseća i danas i izvan krajeva koji su bili pod vlašću ili dužim uticajem Vizantije. Tako npr. u okolini Vrlike u Dalmaciji i danas se zove *prčija* (od grč. *πρός*) osopština u zadruzi (Nimac F. 1960: 6), a tako se kod velikog dela Južnih Slovena i danas zove ona imovina koju nevesta donosi svom mužu, ustanova prvobitno strana Južnim Slovenima. U Makedoniji, u manjoj meri i na Kosovu i u južnom Pomoravlju, ima čitav niz ustanova vizantijskog porekla: *čefalija* (starešina sela, zap. Makedonija), *protođer* (sluga starešine sela), *kanon* (običaj, seoska odluka), *parāspor* (agrarno-pravni odnos), *paraman* (tj. *παρχ-τονομαχ*, prezime), itd. Termin *sinor* (međa seoska), poznat je čak ponegde u Bosni i Hercegovini, a srazmerno čest toponim Perivoj u srednjoj Bosni svedoči o snažnom uticaju vizantijskog dvorskog života do Bosne, kao što mnogi prnjavori po sev. Srbiji, Vojvodini, sev. Bosni govore na svoj način o snažnom uticaju Vizantije na organizaciju našeg srednjovekovnog feudalizma.

Putujući po Makedoniji i staroj Srbiji, sticao sam utisak da je i tamošnji razvijeni seoski ceremonijal prilikom prijema gostiju i o gozbama, u stvari, ceremonijal feudalnog društva, a to znači i da je poreklom iz Vizantije. A da ne pominjemo bezbrojne elemente koji su pravoslavnim Južnim Slovenima došli iz Vizantije ili njenim posredstvom i postali nerazdvojni elementi crkvenog i narodnog života (koljivo, panahija, tamnjan, nalonja, prosfora, klisara itd. itd).

I po svom geografskom položaju, kao i po vremenskom položaju, Vizantija je bila samo posrednik i predstavlja duži prelazni period u širenju orijentalnih kulturnih elemenata među Južnim Slovenima.

V

U ulozi posrednika i izvora širenja orijentalnih kulturnih elemenata među balkanske Slovene Vizantiju je zamenila Turska i Turci su bili izvor i posrednik u širenju orijentalnih uticaja još na većem prostoru nego što su dopirali vizantijski uticaji. Sem toga, ta uloga Turaka trajala je i dugo vremena, a prožimanje narodne kulture Južnih Slovena orijentalnim elementima koji su primljeni u vreme turske vladavine i posredstvom Turaka, bilo je tako duboko, da se mnogi od njih održavaju i dugo posle iščezavanja turske vlasti i Turaka kao faktora.

Koliko su mnogostruki i duboki uticaji s te strane, to već na prvi pogled pokazuje izgled naselja — gradova i sela — u mnogim oblastima gde žive balkanski Sloveni, naročito tamo gde ima i južnoslovenskih muslimana. Zatim, to dokazuje i obilje, na hiljade, turskih, arapskih i perziskih reči koje su turskim uticajem i posredovanjem ušle u rečnik Južnih Slovena, pa ih ima i u onim krajevima gde Turci nisu nikada vladali (Dubrovnik, Slovenačka). To obilje orijentalnih reči svedoči o živim i mnogostrukim kulturnim uticajima s te strane (razume se, bilo ih je i u obratnom smeru), iako svaki termin ne znači da su Južni Sloveni i za svaki odnosni pojam, predmet ili običaj i verovanje saznali tek posredstvom Turaka (npr. bubreg, džiger-ica itd.).

Osvojivši u toku 14—16. veka najveći deo Balkana i znatan deo Podunavlja, Turci su izvršili ogromne promene u etničkom rasporedu i etničkoj situaciji Južnih Slovena, kao i drugih balkanskih naroda. Oni su iz osnova uzdrmali etničke odnose i poremetili dotadašnju etničku ravnotežu na Balkanu. Nastale su nove migracije koje su izazvale promene etničkog rasporeda naroda na Balkanu, među Južnim Slovenima se vrši novo etničko pregrupisanje (stvaraju se nove etničke grupe, plemena). Osobito je značajno da su Turci uspeali da velik deo Južnih Slovena upregnu u izgradnju turske imperije i širenje orijentalne kulture i poretka (janjičari, martolozi, muslimani). Na taj način Turci su postigli to da su Južni Sloveni postali manje otporni prema uticajima s njihove strane, da su lakše primali orijentalne elemente.

Bilo je i drugih činilaca koji su doprineli tome da Južni Sloveni brzo i lako prime mnoge orijentalne elemente koje su na Balkansko poluostrvo doneli Turci, koji su, u stvari, stvorili predispozicije za takvo primanje. Bili su to u prvom redu dodiri sa raznim turskim narodima pre osmanskih Turaka, kao i s islamom.

Podunavski Sloveni u 5. veku su živeli u simbiozi s turskim Hunima. Ta simbioza nije mogla trajati dugo, jer su Huni brzo iščezli. Mnogo je značajnija bila simbioza sa poznijim Avarima, ta-kođe turskim narodom. Ta simbioza je bila na mnogo većem prostanstvu i trajala je stolicima. U poznom srednjem veku bilo je naseljavanja turskih Kumana (Polovaca) i Pečenjega među Južne Slovene u Podunavlju i na Balkanskom poluostrvu koji su vremenom asimilovani, kao i ostaci Avara. A od turskih Bugara, koji su dospeli u severoistočni deo Balkanskog poluostrva i Slovena, koje su bili potčinili i sa kojima su se saživali postao je posle nekog vremena južnoslovenski bugarski narod.

Koliki je udeo tih naroda, sem Protobugara, u etnogenezi i u izgrađivanju južnoslovenske narodne kulture, to je velik problem. Da se on reši i utvrdi ima li čega i šta je sve hunsko, avarsko, kumansko ili pečenješko kod Južnih Slovena, potrebna su specijalna istraživanja koja bi se obavila saradnjom etnologije, istorije, arheologije i lingvistike. Mogu da pomenem samo da su Avari ili Obri ostavili znatne uspomene u toponomastici (česti toponimi Obre, Obrovac, Obarska), i od njih je i termin, odnosno ustanova bana: ne samo visoko upravno zvanje nego naziv za svakog uglednog čoveka u društvu. Već te činjenice jasno svedoče o znatnom udelu Avara. Turskog porekla su i ustanove tepčije (od tur. tapu) i kaznaca, dobro poznate u srednjovekovnoj Bosni i pre dodira s osmanskim Turcima; u okolini Dubrovnika i danas se govori *kaznac* (seoski starešina) i *kaznačija*.

Kod Srba u srednjem veku bilo je prilično u običaju da se daju imena po narodima, npr. Ugrin, Frug, Rusin i dr. Značajno je da među vlasima u Žičkoj povelji (1220 god.) trojica nose ime Sracin (Solovjev A. 1926: 19), što znači da se u to vreme dobro znalo za Arape. God. 1348, u Arhandelovskoj povelji javlja se lično ime Turčin (Šafalik P. 1862: 294). Treba još napomenuti da je muslimana bilo u Podunavlju i mnogo pre pojave osmanskih Turaka.

Ne samo političke nego i kulturne veze s osmanskim Turcima počele su znatno pre nego što su pojedine južnoslovenske zemlje potpale pod tursku vladavinu. Tako, u jednoj povelji kneza Lazara iz 1381. pominje se često termin hatar, a pominje se i dželat (Miklosich F. 1858: 196—200). Tako se termin karvan pominje u Bosni 1423 (Miklosich F. 1858: 327). God. 1441. primila je Dubrovačka opština na čuvanje blago despota Đurđa; među stvarima pominju se i šamdal i imbrih (Slovjev A. 1926: 208). K. Jireček je izneo kako je u Đurđevoj despotovini uopšte turski uticaj bivao iz dana u dan snažniji, pa kao ilustraciju navodi da Dubrovčani 1436. pišu o »porti despotovoj« a 1449. pomanju »pazar« u Smederevu; od 1415. godine

stražari na granicama preko Drine zovu se »lefedži« (od ulefa, M. S. F.) ili »kapidži«. Zatim ističe kako je turskoga bilo i u vojnoj opremi, odelu i pokućanstvu; turski talambasi, buzdovani, noževi, konjska oprema, bakreno posuđe, prostirke itd. (Jireček K. — Radonić J. 1923: 221).

A pošto su Turci ovladali južnoslovenskim zemljama, širenje orijentalnih elemenata među Južnim Slovenima uzelo je velike razmere. Ti elementi su prodirali raznim putevima i na razne načine. Turci ne samo da su unosili među Južne Slovence turske nego i arapske i perziske kulturne elemente, a uz njih je došlo i ponešto iz Indije i možda i iz Indonezije. Pre svega, širenju orijentalnih elemenata išla je na ruku dugotrajna turska vladavina (negde čak do 1912), a sve zemlje koje su bile pod Turskom predstavljale su jedno upravno, privredno i carinsko područje, što je bilo takođe od osobitog značaja, jer je išlo na ruku održavanju živih veza između raznih delova carevine i raznih naroda u njoj. Već sam položaj Turaka kao nosilaca državne vlasti činio je da su se podanici ugledali na njih i primali mnogo štošta od njihove kulture ili načina života. Tome su doprinosile i kolonije i pojedini naseljeni orijentalci, naročito Turci i Arapi (iako su se takvi i poslovenjivali), a naročito su značajnu ulogu u tome imali oni Južni Sloveni koji su i sami, pod uticajem novih prilika, primili islam i sa time u većoj meri i orijentalni način života i poglede na svet; ti muslimani, kojih je bilo među svim Južnim Slovenima osobito su bili i značajan posrednik u širenju orijentalnih elemenata i kod hrišćanskih Južnih Slovena. Zatim, i mnogi hrišćani, osobito u starije tursko vreme, bili su turski vojnici (i, stoga, imali tursku opremu i naoružanje).

Orijentalni elementi, iako u manjem obimu, šireni su i zahvaljujući stočarskim kretanjima i odlaženjima velikog broja Južnih Slovena na rad u turske krajeve. Stočari iz zapadne Makedonije išli su sa stokom na zimovanje u Trakiju i Malu Aziju, a veliki broj Crnogoraca i Bokelja išao je na rad u Carigrad. U starije tursko vreme mase Srba i Bugara terane su na poljoprivredne radove na sultanskim hasovima u Trakiji.

I slobodni Dubrovnik služio je kao vratnica kroz koju su dopirali razni orijentalni elementi Južnim Slovenima. Dubrovčani ne samo da su takve elemente primali i raznosili kao trgovci po južnoslovenskim oblastima u Turskoj nego su, kao pomorci, i tim putem donosili takve elemente koji su onda kroz Dubrovnik išli u unutrašnjost (tim putem su dopirali čilimi, druge tkanine, luksuzno posuđe itd.). Koliko je sam Dubrovnik bio prožet orijentalnim elementima najbolje pokazuje pesma »Derviš« od pesnika Stjepa Đorđića — Đurđevića (1579—1632).

Potrebno je, ipak, makar napomenuti da orijentalno-turski uticaji nisu bili podjednako intenzivni u svim oblastima kao ni kod svih etničkih grupa ni svih društvenih redova među Južnim Slovenima. Intenzitet tih uticaja zavisio je od raznih činilaca, kao što su: geografski položaj (osobito odnos prema važnijim komunikaci-

jama), postojanje ili blizina većih gradova, postojanje turskih naselja, trajanje turske vladavine i dr.

Pod uticajem Turaka znatan broj Južnih Slovena (među Bugarima, Makedoncima, Srbima i Hrvatima) primio je islam i danas ima južnoslovenskih muslimana oko 1,400.000. Primajući islam, ti Južni Sloveni su se kulturno orijentisali prema Orijentu, a politički — u prošlosti — prema Turskoj. Oni su u mnogome prihvatili orijentalni način života u turskoj verziji, odnosno po turskom obrascu, ali su i Južni Sloveni koji su ostali u hrišćanstvu primili bezbroj orijentalnih elemenata; tih elemenata ima u svim granama narodnog života.

Pre dolaska Turaka u južnoslovenskim zemljama bilo je malo gradova. Za vreme Turaka postali su mnogi gradovi, a oni koji su se zatekli (npr. Skoplje, Niš, Plovdiv) izmenili su svoj izgled. Tursko doba je na Balkanu bilo doba orijentalno-balkanske urbanizacije. I danas još mnoga gradska naselja nose obeležja iz tog vremena. Veća gradska naselja (šeher) redovno su imala čaršiju, trgovačko-zanatski deo, koju su karakterisali prostrani trгови (pazar), oko kojih su bile kratke, uske krivudave ulice i uličice u kojima su bili dućani i zanatske radionice, i to tako da su u pojedinim ulicama bili skupljeni zanatlije iste vrste (npr. sarači, ćurčije, mudželiti itd.) u tom trgovačko-zanatskom delu grada su i karakteristične javne građevine: monumentalne džamije, bezistani, hanovi (karavanseraji), sat-kule i dr. Kuće za stanovanje bile su oko tog poslovnog dela po mahalama: krivudave ulice, kaldrmisane rečnim oblucima, sa česmama na uglovima, džamijama ili mesdžidima. Značajna odlika tih gradova je etnička i konfesionalna segregacija koja se u mnogim našim gradovima južno od Save i Dunava oseća i danas (Srpska varoš, Ciganluk ili Ciganska mala, Latinska mala). Osobit tip gradskih naselja su kasabe (arapski: kasbeh), koje su se najduže održavale u Bosni: manja gradska naselja kao lokalni privredni (pazar) i administrativni centar sa zidanim utvrđenjem. Neka od tih obeležja poprimila su i muslimanska sela (zbiženost, nepravilne ulice, visoke ograde).

Osobiti su orijentalni elementi u arhitekturi. Ima ih u oblicima i u načinima rada. Ne uzimajući u obzir monumentalnu arhitekturu (džamije, karavan-saraji, hamami, bezistani i sl.), jer su takve objekte podizali samo visoki turski dostojanstvenici, i stambena arhitektura je poprimila mnoge elemente s Istoka. Razume se, toga je bilo više u gradovima, ali je dosta toga prodrlo i u seosku arhitekturu, čak i u oblasti domaće brvnare (divanhana, hudžera, čardak, badža), kako kod muslimana tako i kod hrišćana. Značajno je da je monumentalna sakralna islamska arhitektura uticala i na hrišćansku: na zidanim pravoslavnim crkvama iz 16. veka u Bosni obilato je primenjen tzv. islamski luk. Zidari iz zapadne Makedonije u svom radu primenjuju način zidanja »bagdatiju« (vrsta bondruka, po Beogradu) i vrstu maltera »orosan« (pokrajina Horasan u Perziji). Čak na Učki u Istri

upotrebljava se jedna vrsta male sekirice zvana »baltica« (od turskog: balta = sekira) (Jardas I. 1962: 214).

Ne ulazeći u detalje, pominjem samo da je i unutrašnje uređenje naše kuće prihvatilo mnoge elemente s Orijeanta, naročito u kućama gradskog stanovništva: uvođenje dolapa, mindera i minderluka, sećija, ćilima, mangala i dr., kao i posuđa, naročito metalnog, pa i glinenog. Razni oblici cizeliranog i tauširanog metalnog posuđa (demirlije, ibrici, buhurdari i dr.) vrlo verovatno su daljim poreklom iz Indije; bio je veoma rasprostranjen običaj da se donosi keramika iz Carigrada u naše zemlje (do Prizrena, a verovatno i dalje), a bela keramika (Kos. Mitrovica, Kiseljak, okolina Visokog u Bosni) biće verovatno poreklom takođe iz Turske ili dalje s Istoka (Dura Europos?).

Opšti uticaj turske vladavine na ekonomske prilike i odnose kod balkanskih Slovena bio je vrlo velik i raznostruk, ali je orijentalnih elemenata ušlo srazmerno malo u agrarnu proizvodnju. Doduše, na tom polju nije bilo ni obimnijih proučavanja. Turci su se u prvom redu starali kako da zatečenu proizvodnju organizuju i iskoriste a ta proizvodnja bila je prilagođena uslovima geografske sredine. U agrarnu proizvodnju nekih balkanskih Slovena ušli su za vreme turske vladavine, ipak, neki orijentalni elementi. U Makedoniji se gaji jedna vrsta prosa, tzv. »aranečko proso«. Verovatno je za vreme Turaka uvedeno gajenje oriza (pirinča) i susama. Turci su, svakako, imali udela u širenju i unapređenju voćarstva. Najznačajnija, možda, tekovina poreklom s Istoka, a uvedena za vreme turske vladavine, biće navodnjavanje pomoću dolapa, kao u Mesopotamiji i drugde na Istoku. Posredovanjem Turaka znatan deo balkanskih Slovena je saznao za kukuruz, čije je seme verovatno doneto iz Egipta (i stoga »misir«). Možda i neke vrste povrća (»stambolka« ili »misirka«, vrsta bundeve, bamlja) i voća (npr. jeribasma). Turci su uvodili gajenje plemenitih rasa konja, arapskih koje su nadživele tursku vladavinu. I naziv »bedevija« (t. j. Beduin) je dokaz o tome. Verovatno su oni uveli ćurku ili misirku. Osobito je velik bio, međutim, uticaj Turaka na organizaciju agrarne proizvodnje, prvenstveno poljoprivredne (spahijski sistem, čifluksahibijski sistem). Ta organizacija je bila predmet obimnih proučavanja istoričara. Međutim, posle oslobođenja balkanskih Slovena od Turaka i izvršenih agrarnih reformama, ta je organizacija iščezla, ali je ostavila znatne tragove u jeziku, osobito u agrarno-pravnoj terminologiji i u toponomastici: spahije, čifčije, has, timar, milé, hudut, begluk itd.

Izuzetno velik ideo imali su Turci u širenju orijentalnih zanata i kod balkanskih Slovena, pa su i mnogi od balkanskih Slovena bili postali kazandžije, kalajdžije, kujundžije (istočnjačkog tipa), tabaci, ćurčije itd., a njihovi proizvodi nalazili primenu i u upotrebi kod balkanskih Slovena, osobito onih u gradovima. Organizacija zanata je pretrpela takođe znatne uticaje s te strane, od čega se mnogo sačuvalo i do danas u terminologiji: esnaf, rufet, kalfa, čirak, pir, ustabaša i dr. Slično je bilo i sa sredstvima i načinima transporta,

o čemu donekle svedoči i obilata terminologija na tom području: karavan, kiridžija, kaik, šajka. Za vreme Turaka odomaćila se i istočnjačka konjska oprema.

Posredstvom Turaka ušli su brojni istočnjački elementi u našu narodnu ishranu, osobito kod južnoslovenskih muslimana i kod celokupnog gradskog stanovništva, ali je dosta toga prodrlo i u jelovnik naših seljaka. To dokazuje obilata terminologija orijentalnog porekla, poglavito turskog i arapskog: bungur, đuveč, čevap, gura-bija, halva, itd. Inače, među elementima te grupe biće ih, pored arapskih i turskih, i takvih koji su perziskog, pa možda i kineskog porekla. Ko bi od naših patriota mogao i pomisliti da gibanica nije srpskog, odnosno južnoslovenskog porekla? Međutim, to je ime arapskog porekla (*gban*, sir) i dokaz da je bilo bar nekog uticaja na spravljanje tog jela. Turci su uticali da se i kod nas spravljaju masna jela, naročito na jaču upotrebu masne ovčetine. Mnoga slatka jela orijentalnog porekla, prelivena sirupom (med ili šećer) veoma su se odomaćila kod balkanskih Slovena, npr.: baklava, urmašice, kadaif i dr. Naš veoma rasprostranjeni, iako ne opšti, običaj spravljanja i služenja »slatkim« izgleda da je poreklom iz Kine. Turci su nam doneli ili posredovali u primanju dveju vrsta pića, koja i danas imaju ogroman značaj u narodnom životu velikog dela Južnih Slovena. Na prvom mestu je rakija (ar.-tur.), čije je spravljanje i pijenje postalo gotovo nacionalno obeležje balkanskih naroda i zadobilo velik privredni značaj. Drugo je pijenje kafe («turska» kafa), koja je postala veoma omiljeno piće, a kod mnogih Južnih Slovena i sada ima i osobit socijalni značaj: gost se obavezno služi kafom. Pod turskim uticajem su bile nastale i raširile se kod balkanskih Slovena kafane naročitog tipa, koje su imale i velik društveni značaj. U Bosni još nisu sasvim iščezle. Pošto joj nema pomena iz vremena pre Turaka, vrlo je verovatno da je od Turaka bilo prihvaćeno i spravljanje i pijenje boze.

Orijentalni elementi prodirali su osobito u nošnje balkanskih Slovena. Ne ulazeći u detalje, zadržaću se samo na nekim pojavama i činjenicama. U nastojanju da se što pre i što više izjednače sa Turcima, južnoslovenski muslimani su oberučke prihvatili nošnju koju su videli na Turcima. Ali, primali su je i hrišćani, osobito oni po gradovima, i oni su bili gotovo u potpunosti odeveni kao i njihovi muslimanski sugrađani. To primanje muslimanske orijentalne nošnje bilo je uzelo takve razmere da su i turske vlasti nastojale da ga sprečavaju, odnosno da zadrže razlikovanje hrišćana i muslimana po nošnji (Filipović M. 1961: 59—68). Orijentalni elementi su prodirali i u seoske nošnje, i to poglavito pod uticajima iz gradova. I danas se u raznim našim krajevima nose haljeci i materije poreklom s Istoka, ali ne samo od Turaka nego i od raznih drugih naroda u Africi i Aziji, čak iz Kine, o čemu svedoče i sami nazivi, kao npr.: pojas trabolos (Tripolis), šamija (Šam = Sirija), šam-aladža, jemenije (Jemen), čurdija (Kurdi), adžem-pojas (Adžem = Perzija), čit-čitačka (Kina), itd. Lj. Beljkašić je nedavno ukazala na puteve ko-

jima su prodirali orijentalni elementi u narodne nošnje balkanskih Slovena (Beljakašić Lj. 1962: 98—103). Na žalost, još nije bilo dovoljnih proučavanja pojedinih elemenata takvoga porekla, kojih je inače velik broj: jelek, ječerma, dolama, turbak, čakšire, dimije, bensilav, mestve, marame, feredže, ćurak, džamadan, čevken itd. Ponekad je možda reč samo o primanju imena iz nekog orijentalnog jezika za haljetak koji je već postojao ili za haljetak koji je pretrpeo samo neku manju izmenu pod uticajem s Istoka, npr. ćurdija (u stvari isto što i zubun, samo nešto kraći).

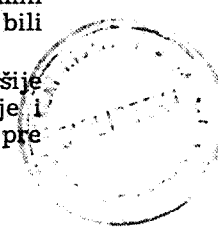
Orijentalni elementi su dospevali čak i u nošnje onih Južnih Slovena koji uopšte nisu bili pod turskom vlašću (delimično možda i migracijama): npr. u Dubrovnik. U hrvatskom Primorju se nose »firale« (Gušić M. 1955: 100), a u nekim krajevima Slovenačke i danas se nosi »čemer«. Na ovom mestu da pomenem da su se posredstvom Turaka kod znatnog dela balkanskih Slovena raširile upotreba i izrada klečanih i uzlanih ćilima sa tehnikama i ornamentalnim motivima iz raznih zemalja Istoka.

Posle oslobođenja Južnih Slovena od Turaka, naglo nestaje i tih orijentalnih obeležja u nošnji, i to ne samo kod hrišćana (u severnoj Srbiji posle 1815. bilo je za neko vreme čak pojačano primanje orijentalne, odnosno turske nošnje) nego i kod južnoslovenskih muslimana. Međutim, uticaji orijentalni, odnosno turski bili su toliko snažni da su se neki termini održali i dalje i danas se upotrebljavaju u odnosu na haljetke koji su drukčiji ili nemaju genetske veze s orijentalnim haljecima, kao što npr. henski »jelek« (Busenhalter) ili razni nazivi za haljetke u Vojvodini: »čemer«, kožni opasač u Sremu, »japundža«, ženski haljetak (zvan i »reklija« u okolini Sombora), »ćurdija« i ćurak« u muškoj i ženskoj nošnji u Banatu i dr. (Filipović M. 1953: 22, 48, 49, 86—87, 94, 120).

Ovom prilikom samo ukratko da pomenem da su za vreme turske vladavine, kod nas, sasvim prirodno, usvajane razne vrste turskog oružja. Moderno oružje je uglavnom istisnulo to tursko oružje, ali su na njega ostale mnoge uspomene u narodnoj pesmi i u živom govoru, npr.: dimišćija, handžar, džida, džilit, nadžak, buzdo van itd. Kao i kod termina za nošnju, neki od tih termina za oružje održali su se ali s promenjenim značenjem, npr. džilit (sada drveno koplje za igru), džida (gvozdene šipke u ogradama) i dr.

Turci su u južnoslovenskim zemljama koje su bili osvojili i kojima su dugo vladali bili uveli i nov društveni poredak i tim putem mnogo uticali na društvene prilike balkanskih Slovena. Oslobođanjem od Turaka, u prvom redu je nestajalo baš toga poretka, i u ustanovama i običajima društvenog života kod balkanskih Slovena vrlo je malo elemenata orijentalnog porekla. Neki održani termini svedoče o tome kakve su prirode bili orijentalni elementi koji su bili prihvaćeni, naime uglavnom gradskog karaktera.

Tako, uređenje čaršije i esnafa bilo je orijentalno. Od čaršije i čaršijskog života ostalo je vrlo malo u gradovima Makedonije i Bosni i Hercegovine. Održavanje periodskih trgova bilo je i pre

Turaka, te ne možemo još tačno znati ukoliko je i u čemu je sve orijentalna ustanova »pazara«, koja se još održava. Orijentalnog su porekla isključivanje žena iz javnog života i njihovo podvajanje u društvu, njihova neravnopravnost s muškarcima, ali tih ustanova naglo nestaje i kod južnoslovenski muslimana, kod koji su se bile duboko uvrežile; kod hrišćanskih Južnih Slovena te su ustanove našle primenu delimično kod gradskog stanovništva, a na selu nikada nisu ni uhvatile dubljev korena. Tako isto i kafanski život, koji su uveli Turci, bio se razvio poglavito po gradovima, pa se u njima delimično još održava.

Kod znatnog dela Južnih Slovena uvedeni su neki termini za srodstvo, kao npr. amidža, daidža, badžanak. S obzirom da je za poslednju vrstu srodničkog odnosa i u starini upotrebljavan naziv turskog porekla, pašenog, verovatno da je ta vrsta i nastala pod nekim turskim uticajem, dok se to ne može tvrditi za ostale, jer za njih imamo i naše domaće nazive (stric, ujak).

Ni u običaje nije bilo znatnijeg prodiranja orijentalnih elemenata, sem kod muslimana, kod kojih su pod uticajima islama uvedeni sunet, knijenje neveste i islamski pogrebni običaji. Verovatno da je turskog porekla i običaj, ne samo ime, kod znatnog dela Južnih Slovena da nevestu prate žene jende-endibule. Čauš-čajo u svatovima biće samo preuzimanje turskog termina; to isto vredi i za svatovski barjak i barjaktara kod znatnog dela Južnih Slovena.

Mada je na Balkanu i u Podunavlju bilo islama i odranije, njegovi predstavnici i propagatori su postali stvarno tek Turci. Pod njihovim uticajem u toku njihove dugotrajne vladavine i znatan deo balkanskih Slovena prešao je na islam, ali su održali jezik i neke druge etničke osobine. Takvi su Pomaci među Bugarima, Torbeši među Makedoncima i Srbima oko Prizrena i Muslimani srpskohrvatskog jezika. Bilo je, međutim, i toga da su neki elementi iz islama (ili od Turaka, doneti s islamom) ušli i u narodnu religiju hrišćanskih balkanskih Slovena. S te strane došla je i u naše narodne mase i raširila se upotreba hamajlija i zapisa. Odatle su poreklom i verovanja u džinove i šejtane, koja su se prilično raširila i kod južnoslovenskih hrišćana ili modifikovala zatečena verovanja o đavolu, kao i verovanje u nūr, svetlost koja pada na grobove pravednika. Sa Turcima nas je zapljusnuo nov talas šamanizma u vidu egzorcizma (džin-hodže, džindžije), koji je, izgleda, prodro i u hrišćanske crkve. Uticaju Turaka i islama treba pripisati jačanje, ako ne i sam nastanak, fatalizma kod balkanskih Slovena, koji je prilično raširen.

Južni Sloveni su znali za žrtve i pre poznanstva s osmanskim Turcima i islamom. Izgleda da je s te strane došao neki novi impuls, te je prinošenje žrtava dobilo i na intenzitetu i na širini; koliko je taj uticaj bio snažan, dokaz je prihvatanje naziva »kurban« (ar. qurban) kod velikog dela Južnih Slovena ne samo za krvnu žrtvu uopšte nego i za jedan značajan običaj: u Makedoniji se »selski kurban« zove seoska slava uopšte sa klanjem žrtve kao najvažnijim delom rituala.

Bilo je toga da su orijentalni elementi prodirali i u narodnu umetnost. Kao opšta karakteristika tog prodiranja može se reći da orijentalni elementi nisu prodirali u narodnu umetnost tako intenzivno kao u pojedine grane materijalne kulture. Pored toga što takvi elementi nisu ni u pojedinim granama narodne umetnosti niti isti niti jednako intenzivni kod svih delova balkanskih Slovena.

Već je bilo reći o orijentalnim uticajima kod tzv. umetničkih zanata: kujundžijskog, kazandžijskog i dr. Samo da dodam da su izrađevine tih zanata upotrebljavane i danas se upotrebljavaju poglavito kod gradskog stanovništva, kao i orijentalni vez i ornamentika (naročito životno stablo).

Veliki muzikolog Bela Bartok utvrdio je da su neznatni turski uticaji u srpskoj narodnoj muzici (Bartók B. — Lord A. 1591: 54—55). To vredi, svakako, u još većoj meri za hrvatsku narodnu muziku; u makedonskoj muzici orijentalni uticaj je svakako veći. Posebno treba istaći da su kod nekih delova Južnih Slovena muzički instrumenti orijentalnog porekla postali veoma popularni, kao npr. tambure kod delova Srba i Hrvata.

Izvan južnoslovenskih muslimana uticaji Orijenta u usmenoj narodnoj književnosti, nisu tako snažni i susreću se uglavnom u gradskoj. Poznato je dobro kako je velik uticaj Orijenta na gradsku lirsku poeziju (tzv. sevdalinke), a u usmenoj prozi su postale omiljene šaljive priče o Nasredin-hodži. Takvog porekla mogu da budu i priče o divovima (džinovima), priče sa šamanističkim motivima (penjanje na nebo, saobraćaj sa duhovima i dr.).

Sudeći po terminima, i neke igre mogle bi biti turskog, odnosno orijentalnog porekla, kao npr. džilitanje, topuz-kape. A dobro poznata i veoma rasprostranjena pantomimska igra »Ovako se biber sije« verovatno je poreklom iz Jugoistočne Azije. Prava proučavanja ovih grana naše narodne kulture, kojih je do sada uopšte malo i bilo, otkriće i druge orijentalne elemente u njima.

BIBLIORAFSKI PODACI

Bartók, Béla — LORD, Albert B. *Serbo-Croatian Folk Songs*. New York. 1951.

Beljkašić, Ljiljana, *Orijentalni elementi u nošnjama balkanskih Slovena*. Etnološki pregled, 4, 98—103. Beograd. 1962.

Garašanin, M. — Kovačević, J., *Pregled materijalne kulture Južnih Slovena*. Beograd. 1950.

Gušić, Marijana, *Tumač izložene građe...* Zagreb, 1955.

Jardas, Ivo, *Ovčarstvo u Lisini na Učki*. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena, knj. 40, 213—230. Zagreb. 1962.

Jareček, K. — Radonić, J., *Istorija Srba*, II. Beograd. 1923.

Miklosich, F., *Monumenta serbica*. Vindobonae. 1858.

Niederle, Lubor, *Manuel de l'antiquité slave*. II. Paris. 1926.

Nimac, Franjo, *Zadruga Dvunjak-Pilipčević*. Publikacije Etnološkog zavoda, 3; 5—8. Zagreb. 1960.

Solovjev, Aleksandar, *Odabrani spomenici srpskog prava*. Beograd. 1926.

Filipović, Mil. S., *Nazivanje strana sveta i naroda po bojama*. Matica srpska, Zbornik za društvene nauke, 29, 69—77. Novi Sad. 1961a.

Uticaji vlasti na narodnu nošnju. Rad vojvodanskih muzeja, 16, 59—68. Novi Sad. 1961b.

Filipović, Mil. S. (urednik), *Narodne nošnje u Vojvodini*. Matica srpska, Novi Sad. 1953.

Safarik, J., *Hrisovulja cara Stefana Dušana, kojom osniva manastir sv. arhangela Mihaila i Gavrila u Prizrenu*. Glasnik Društva srbske slovesnosti, knj. 15. Beograd. 1862.

INHALTSANGABE

ORIENTALISCHE KOMPONENTE IN DER VOLKSKULTUR DER SÜDSLAVEN

Die Sprachen bzw. die Wortvorräte der Südslaven, besonders der Balkanslaven, enthalten viele Wörter orientalischen (türkischen, persischen, arabischen) Ursprungs. Es ist ein Beweis reger Beziehungen zwischen dieser Völker in der Vergangenheit. Auch in der Volkskultur der Südslaven sind viele Elemente orientalischen Ursprungs zu finden. (Uter dem Begriff »Orientalisch« werden in der Abhandlung Elemente die aus verschiedenen Kulturen Asiens, sogar auch Nordafrikas, stammen, die aber während der türkischen Herrschaft und durch die Vermittlung der Türken von den Südslaven angenommen wurden.)

Die Südslaven begannen orientalische Elemente, hauptsächlich turanische und iranische, noch während ihres Wohnens in ihrer transkarpatischen Urheimat aufzunehmen. Sie erhielten dadurch eine Prädisposition für ein leichteres Aufnehmen solcher Elemente später nach ihrer Einwanderung auf den Balkan und in das Donaugebiet. Die Vorfahren der Südslaven fanden in den erwähnten Gebieten Urbewohner, in deren Volkskultur auch Elemente orientalischen Ursprungs vertreten waren, z. B. in der Religion (Mithraismus, Christentum). In der neuen Heimat fanden auch Beziehungen und Symbiose mit den türkischen Völkern Hunnen, Awaren, Bulgaren, Kumanen, und Petschenegen statt; diese Völker kamen auch über die Karpaten und durch die Wallachische Ebene in das Donaugebiet und auf den Balkan. Byzanz, die ein anatolisch-balkanisches Imperium war und deren Kultur einen solchen Charakter hatte, hat ihrerseits dem Eintragen der orientalischen Elemente in die südslavische Volkskultur viel dargebracht, jedoch aber erst während der langdauernden türkischen Herrschaft kam es zum starken Eindringen der Elemente orientalischen Ursprungs, und zwar in alle Gebiete des Volkslebens — wie in die Wirtschaft und Technologie so auch in die gesellschaftliche Beziehungen und Gebräuche, Weltanschauungen (Religion) und das künstliche Schaffen. Mit der Zurückziehung der Türken und nach dem Ende ihrer Herrschaft, einige von orientalischen Elementen sind schon aus der südslavischen Volkskultur verschwunden, viele aber bestehen noch heute.